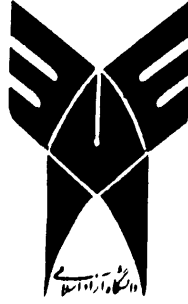

پایگاه اطلاعات علمی ایران

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی تأثیر دو عنصر زمان و مکان بر صحت و بطلان احکام

استادراهنما:

دکتر هادی عظیمی گر کانی

استادمشاور:

دکتر امرالله نیکومنش

پژوهشگر:

سکینه آقاجانی

تابستان ۱۳۹۱

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سکینه آفاجانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۹۰۶۶۳۴۴۲۰۰ در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی که در تاریخ ۱۳۹۱/۰۶/۲۳ از پایان نامه خود تحت عنوان: «بررسی تأثیر دو عنصر زمان و مکان در صحت و بطلان احکام» با کسب نمره ۱۷/۵ و درجه دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای در یافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانودگی:

تاریخ و امضاء:

تقدیم به:

تقدیم به پدر و مادر زحمت کشم که در تمامی مراحل زندگی دعای خیرشان بدرقه ی راهم می باشد.

و

تقدیم به همسر گرامیم که تشویقها و نصیحتهای خیرخواهانه اش در دوران زندگی مشترک و تحصیل مددکارم بوده است.

و

تقدیم به فرزندانم که سختی های روزهای زندگی و تحصیل را تحمل کردند.

تشکر و قدردانی:

از دست وزبان که بر آید کز عهده شکرش بدر آید

حمد و ثنای بی پایان، آفریدگاری که هر چه دارم از
اوست باسپاس و تقدیر و تشکر به محضر همه‌ی اساتید
بزرگواری که افتخار شاگردی آنها را داشته‌ام به‌خصوص،
استاد راهنما جناب آقای دکتر عظیمی و استاد مشاور جناب
آقای دکتر نیکومنش که با دلسوزی فراوان، اینجانب را
در تدوین این پایان نامه راهنمایی فرمودند.

چکیده:

یکی از شبهاتی که در حال حاضر در بین نسل جوان و نوجوان مطرح می‌گردد، این است که فقه شیعی، با وجود قدمت هزار و چهار صد و اندی سال، چگونه توانایی پاسخگویی به مسائل مستحدثت را در مسیر توسعه داراست؟ در پاسخ به سؤالاتی از این دست برآن شدیم که این تحقیق را در پنج فصل جمع‌آوری کنیم که شامل:

کلیات و مفاهیم موضوع تحقیق،

دیدگاه قرآن در مورد تأثیر زمان و مکان در صحت و بطلان احکام،

نظرات و برخورد معصومین و فقها در رویارویی با موضوع تحقیق،

چگونگی تأثیر زمان و مکان در صحت و بطلان احکام،

ارائه برخی از مصادیق مبتلا به موجود در رابطه با موضوع تحقیق .

کلید واژه: زمان، مکان، صحت، بطلان، حکم، احکام ثابت و احکام متغیر

فهرست

۱	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات و مفاهیم
۴	۱-۱- بخش اول: کلیات
۴	۱-۱-۱- اهمیت و بیان مسئله
۴	۱-۱-۲- ضرورت تحقیق:
۵	۱-۱-۳- فرضیه ها
۵	۱-۱-۴- اهداف
۶	۱-۱-۵- سابقه و پیشینه تحقیق
۱۰	۲-۱- بخش دوم: مفاهیم
۱۰	۱-۲-۱- معنا شناسی زمان
۱۰	۱-۲-۱-۱- مفهوم زمان از دیدگاه اهل لغت
۱۰	۱-۲-۱-۲- مفهوم زمان از دیدگاه فلاسفه
۱۲	۱-۲-۱-۳- مفهوم زمان در عرف
۱۲	۱-۲-۱-۴- مفهوم زمان در فیزیک
۱۲	۲-۲-۱- معنا شناسی مکان
۱۲	۱-۲-۲-۱- مفهوم مکان از دیدگاه اهل لغت
۱۲	۱-۲-۲-۲- مفهوم مکان از دیدگاه فلاسفه
۱۳	۱-۲-۲-۳- مفهوم مکان در عرف
۱۴	۱-۲-۲-۴- مفهوم مکان در فیزیک
۱۴	۳-۲-۱- عوامل تشکیل دهنده ی زمان و مکان
۱۴	۴-۲-۱- عوامل مؤثر در شناخت زمان و مکان
۱۷	۵-۲-۱- معنا شناسی حکم
۱۷	۱-۵-۲-۱- مفهوم حکم از دیدگاه اهل لغت
۱۷	۲-۵-۲-۱- مفهوم حکم در اصطلاح اصولیین و قرآن

۱۸	۱-۲-۵-۳- ویژگی های حکم
۱۸	۱-۲-۵-۴- مراحل یک حکم
۱۸	۱-۲-۵-۵- اقسام حکم
۲۰	۱-۲-۵-۶- اجزاء یک حکم
۲۱	۱-۲-۶- معنای شناسی بطلان
۲۱	۱-۲-۶-۱- مفهوم بطلان از دیدگاه اهل لغت
۲۱	۱-۲-۶-۲- مفهوم بطلان از دیدگاه فقها
۲۱	۱-۲-۶-۳- مفهوم بطلان در اصطلاح
۲۱	۱-۲-۶-۴- مفهوم بطلان در حقوق
۲۲	۱-۲-۶-۵- تفاوت بطلان و فسخ
۲۳	۱-۲-۷- مفاهیم صحت
۲۳	۱-۲-۷-۱- مفهوم صحت از دیدگاه اهل لغت
۲۳	۱-۲-۷-۲- مفهوم صحت در حقوق
۲۳	۱-۲-۷-۳- مفهوم صحت در فقه
۲۴	فصل دوم: دیدگاه قرآن در مورد تأثیر زمان و مکان بر صحت و بطلان احکام
۲۶	۲-۱- نمونه اول (سوره احزاب- آیه ۶۰-۶۱)
۲۹	۲-۲- نمونه دوم (سوره احزاب آیه ۳۰ و ۳۱)
۳۷	۲-۳- نمونه سوم (سوره حدید آیه ۱۰ و ۱۱)
۴۳	۲-۴- نمونه چهارم (سوره حشر آیه ۶-۹)
۴۸	فصل سوم: تأثیر زمان و مکان در صحت و بطلان احکام در سیره معصومین و دیدگاه فقها
۴۹	۳-۱- در سیره معصومین
۶۱	۳-۲- از دیدگاه فقهای شیعه
۷۰	فصل چهارم: شیوه‌های تأثیر زمان و مکان بر صحت و بطلان احکام
۷۲	۴-۱- مفهوم ثبات و تغییر
۷۴	۴-۲- احکام ثابت و احکام متغیر

- ۳-۴- چگونگی تأثیر زمان و مکان بر صحت و بطلان احکام ۷۶
- ۱-۳-۴- تأثیر زمان و مکان در تبدیل حکم اولیه به حکم ثانویه ۷۷
- ۲-۳-۴- تأثیر زمان و مکان در تغییر حکم اولیه به حکم ثانویه ۷۷
- ۳-۳-۴- تأثیر زمان و مکان در صدور حکم حکومتی ۷۸
- ۱-۳-۳-۴- مبانی مشروعیت صدور احکام حکومتی ۷۹
- الف) کتاب ۷۹
- ب) سنت ۸۳
- ۲-۳-۳-۴- گستره جواز صدور احکام حکومتی ۸۴
- ۳-۳-۳-۴- تفاوت تأثیر زمان و مکان بر اجتهاد یا احکام حکومتی ۸۷
- ۴-۳-۳-۴- جایگاه ضمانت اجرای احکام حکومتی ۸۸
- ۵-۳-۳-۴- نمونه هایی از حکم های حکومتی ۹۲
- ۴-۳-۴- تأثیر زمان و مکان بر توسعه و تضییق ۹۴
- فصل پنجم: چندمصادیق از نقش آفرینی زمان و مکان در صحت و بطلان احکام..... ۹۶
-
- ۱-۵- خرید و فروش خون ۹۷
- ۲-۵- مجسمه سازی ۹۸
- ۳-۵- حداد ۹۹
- ۴-۵- زاد و ولد و کنترل جمعیت ۱۰۰
- ۵-۵- سبق و رمایه ۱۰۱
- ۶-۵- احتکار ۱۰۲
- ۷-۵- انفال ۱۰۴
- ۸-۵- حکم تقسیم غنائم جنگی ۱۰۵
- ۹-۵- حکم محدوده ی طواف ۱۰۵
- ۱۰-۵- پوشیدن لباس مشکی ۱۰۶
- ۱۱-۵- بیعت کردن ۱۰۷
- ۱۲-۵- بررسی مسئله لقاح مصنوعی ۱۰۷

۱۰۹ ۱۳-۵- ديه عاقله

۱۱۱ ۱۴-۵- احیای موات

۱۱۲ ۱۵-۵- حکم ماهی اوزون برون و انواع تاس ماهیان

۱۱۳ ۱۶-۵- حکم شطرنج

۱۱۵ نتیجه:

۱۱۷ منابع

مقدمه

توسعه چشمگیر بهره‌مندی از ابزارهای نوین و فن‌آوری متحول، نیازمندی بشر را به یک سلسله قوانین، دستورات جدید و کارآمد ضروری ساخته است.

این نوع تحولات از مختصات قرن حاضر نیست و ارکان تمدن بشری پیوسته بر اساس سیر تکامل و توسعه تدریجی شکل گرفته است. لیکن در دهه‌های اخیر این روند از شتاب بیشتری برخوردار بوده و به میزان زیادی ساختار زندگی را متفاوت با دوره‌های قبل نموده است.

اینجاست که انسان در تطبیق با مکانیزم جدید به سازگارهایی نیازمند است که در مقابله با چالش‌های موجود بتواند بر مشکلات زندگی در عرصه‌های گوناگون فائق آید.

از سوی دیگر گستره ارتباطات و دایره فزاینده اطلاعات و طرحهایی چون «ساختن دهکده جهانی» و «جهانی سازی فرهنگ و اقتصاد» اندیشمندان مجامع بشری را پیوسته به چاره‌اندیشی مناسب فرا می‌خواند؛ دغدغه آزاد اندیشی و مآل گرایی و حفظ ارزشهای فرهنگی و ملی نیز بر اهمیت این مسأله می‌افزاید. حال باید دید جایگاه چنین موضوعاتی در فرایند اندیشه اسلامی کجاست و رویکرد دانشمندان مسلمان در این زمینه چیست؟

اگر اصول ارزشمندی را که دین ما بر آن استوار گردیده بررسی کنیم، خواهیم دید که نشانه‌های فراوانی از عزت مسلمانان و مسؤولیت پذیری ایشان در قبال عزت اسلامی، در این اصول نهفته است. (میرخانی، ۱۳۸۱، ۷۱)

اصل «الاسلام یعلو ولا یعلی علیه» (حر عاملی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۷، ص ۳۷۶) مبین برتری شیوه‌های قانونگذاری و پویایی است و جامعیت و قابلیت این دین را تا قیامت بازگو می‌نماید؛

و خطابهایی چون «کتتم خیر امه اخرجت للناس» بقره/۱۱۰

«کذلک جعلناکم امه وسطاً لتکونوا شهداء علی الناس» بقره/۱۴۳

«انتم الاعلون ان کتتم مؤمنین» آل عمران/۱۳۹

و «و لله العزه و لرسوله و للمؤمنین» منافقون/۸

دریچه‌های حیات مستقل و خود باور به روی انسان را می‌گشاید و نشاط، قدرت و تلاش را بسط می‌دهد؛ لذا اندیشمندان علوم اسلامی به رغم تبلیغات مسموم و محدودیت‌هایی که پیوسته علیه فرهنگ

اسلامی بوده، سعی در تبیین اندیشه توسعه‌نگر و پویای خویش داشته‌اند. استاد مطهری در این باب می‌گوید: «ما حق داریم که به این دو چیز علاقمند باشیم: ۱- اسلام؛ ۲- تحول دنیا و توسعه تمدن. (مطهری، ۱۳۸۰، ۳۴)

ایشان در جای دیگری درباره‌ی پاسخگویی دین در عرصه نیازهای جدید زندگی بشر می‌گوید: «اسلام یک سیستم قانونگذاری خیلی عجیب دارد که به همان دلیل می‌تواند با پیشرفت‌های زمان هماهنگ و بلکه هادی و راهنما باشد، در عین اینکه با انحرافات زمان مبارزه می‌کند... اسلام دینی است که جدا از قانون خلقت نیست یعنی واضع این قانون، خالق این خلقت است و آن را مطابق و هماهنگ با خلقت وضع کرده است؛ یعنی همانگونه که در خلقت پیوسته تحول و تطور صورت می‌گیرد، در این سیستم قانونگذاری هم قابلیت تحول‌نگری و پویایی وجود دارد». ایشان می‌گویند: «اما ما ینفع الناس فی الارض» (رعد، ۱۷)، به این دلیل باقی می‌ماند که به حال مردم نافع است. در اسلام چیزهایی وجود دارد که این دین را با خلقت و نوامیس خلقت که تطور و تکامل است هماهنگ کرده است». (مطهری، ۱۳۸۰، ۵۰)

بنابراین جامعیت بودن دین اسلام، قابل انطباق بودن آن با نیازهای متغیر زمان و جاودانگی آن ما را بر این وا می‌دارد که در شرایط فعلی بیش از هر زمان دیگر آستین همت را بالا زده، با برخورداری از مجموعه معارف و احکام موجود در قرآن، سیره و سنت پیشوایان دین و آثار فقهی و اصولی فقیهان و عالمان دینی جهت بازگشایی گره‌های مبهم یا موضوعات مستحدث و نوینی که به لحاظ حکم و موضوع نیاز به روشننگری فقیهانه دارد، مجدانه اهتمام نماییم.

فصل اول

بخش اول: کلیات

بخش دوم: مفاهیم

۱-۱- بخش اول: کلیات

۱-۱-۱- اهمیت و بیان مسئله

یکی از اشکالاتی که معمولاً برخی مخالفان اجرای احکام اسلامی در جامعه امروز مطرح می‌کنند، آن است که دستورات و احکام اسلام مربوط به ۱۵۰۰ سال پیش است و طبق ادعای خود اسلام احکامش ثابت و لا یتغیر است پس چگونه می‌توان با آن احکام ثابت، که بر اساس اوضاع و احوال زمان صدور، وضع شده است، پاسخگویی مشکلات و مسایل جدید و جوامع مختلف با این همه تغییر و تحول بود؟

- مفهوم زمان و مکان چیست و نقش آن در صحت و بطلان احکام چگونه است؟
 - انواع نیازهای انسان‌ها کدام است و چگونه می‌باشد؟
 - گفتار و رفتار امامان(ع) تا چه اندازه پیرو شرایط و احوال زمانه ایشان بوده است و نقش زمان و مکان در شناخت سنت و تعارض اخبار چیست؟
 - دیدگاه قرآن و علمای بزرگ اسلامی برای تطبیق و نقش زمان و مکان در صحت و بطلان احکام چگونه است؟
 - حکم (احکام) که در موضوع تحقیق آمده به چه معناست و انواع آن کدام است؟
 - معیار تشخیص احکام ثابت و متغیر چیست؟ و...
- به‌طور کلی باید گفت باتوجه به اینکه دین اسلام جاودانه و کاملترین دین‌ها و پیامبر اسلام خاتم پیامبران است، چگونه با شرایط و اوضاع و احوال متغیر جامعه‌ی مسلمان و مدرن هماهنگ می‌شود؟

۱-۱-۲- ضرورت تحقیق:

تأثیر زمان و مکان در اجتهاد در گذشته از سوی فقها به صورت اجمالی مطرح شده است. اما در زمان حاضر به واسطه‌ی تحول در روابط و مناسبات، فن‌آوری، مسائل مستحدثه از قبیل خرید و فروش اعضای بدن، خرید و فروش خون، موضوع بیمه، خرید و فروش‌های غیرقانونی، انواع دلالی، مسئله لقاح مصنوعی، سفرهای هوایی و غیره که در صدر اسلام برای جامعه انسانی مطرح نبوده است زمینه و بستری را برای صدور احکام جدید فراهم نموده است.

زمان و مکان می‌تواند فراتر از آنچه تاکنون مدنظر قرار گرفته در استنباط احکام و شناخت مسائل جدید و پاسخگویی به نیازهای انسان در عصر حاضر، دو عنصر مهم و تأثیر گذار باشد. با چنین نگاهی به این مسائل، ضرورت نگارش این تحقیق روشن می‌شود.

۱-۱-۳- فرضیه‌ها

الف) تأثیر گذاری زمان و مکان بر احکام اسلام به حدی است که می‌تواند یک مسئله رادر یک زمان و مکان حکم صحیح دهد و همان مسئله را در زمان و مکان دیگر باطل اعلام کند.

ب) به خاطر تأثیر گذاری زمان و مکان می‌باشد که یکی پیامبر یا امام، صلح و دوستی، و دیگری پیامبر یا امام جنگ، می‌شود. با توجه به اینکه همه ی آنها آورنده و تبلیغ کننده ی یک دین به نام اسلام، بوده‌اند.

۱-۱-۴- اهداف

از آنجایی که جامعه‌ی امروز، همگام با تحولات زمان همچون دیگر جوامع گام برداشته و سیل تکنولوژی و صنعت مدرن، گونه‌های سنتی و کهنه‌ی زندگی بشر را در هم پیچیده و از صحنه‌ی حیات، خارج ساخته، با ظهور ابزار و دانش‌های جدید، مسائل بی‌شماری در زندگی روزمره رخ می‌دهد که برای پاسخ بدان‌ها باید راه چاره‌ای جست، دست‌یابی به اطلاعاتی در زمینه‌ی همه‌ی این ابهامات، کاری بس دشوار و طاقت-فرساست. پس باید از آنهایی که مراحل را طی نموده و گام‌هایی برای پاسخ به این ابهامات برداشته‌اند مدد جست.

اینک بیش از هر زمان جوانان نواندیش، با ذهن خلاق و مبتکر خویش به دنبال پاسخ به ابهامات و سئوالات بی‌شماری که در عرصه‌ی زندگی مدرن و متجدد پیدا شده می‌باشند. از آنجایی که این حقیر به عنوان خدمتگزاری که با این قشر نوگرا و آرمان‌طلب در تماس بوده و هر روز شاهد هجوم تبلیغات سوء دشمنان اسلام با وجود دستگاه‌های مجهز ارتباطی و سمعی و بصری، بر علیه اسلام و مسلمین تأثیرات منفی آن بر ذهن این آینده‌سازان جامعه‌ی اسلامی که موجب تشویش خاطرشان گردیده می‌باشم، و شاید باور این حقیقت تلخ باشد که تا بدان حد تبلیغات مؤثر بوده که گاه از نوجوانی می‌شنویم که او یا یکی از بستگانش از مسلمان بودن خود متأسف شده و قصد دارند مسیحی یا یهودی شوند. به دنبال این پاسخ است که اسلام به عنوان آخرین و کاملترین و جامع‌ترین دین آسمانی، چگونه می‌تواند مانع خشکیده

شدن این جوانه‌ها و پژمردگی گل‌های باغ این مرز و بوم شود؟ هر کسی به قدر توان خویش گامی در این راستا برداشته تا آبی بر آتش تبلیغات سوء دشمنان دین باشد. با این هدف و انگیزه، تحقیق و پژوهش درباره‌ی تأثیر زمان و مکان بر صحت و بطلان احکام را برگزیدم تا خود نیز خوشه‌چین خرمن اطلاعات محققان و پژوهشگران پیشین بوده و نیز مقدمه‌ای باشد برای پیشرفت در زمینه‌ی این موضوع گسترده و ادامه‌ی این طریق پاسخی باشد برای نسل‌های آینده.

۱-۱-۵- سابقه و پیشینه تحقیق

نقش زمان و مکان در احکام اسلامی از همان آغاز ظهور اسلام جزء آموزه‌های دینی بوده است به همین علت با مطالعه تاریخ فقه و آثار فقها موارد و نمونه‌های زیادی از تأثیر و کارکرد تحولات اجتماعی زمان و مکان در استنباط احکام مشاهده می‌شود از جمله پایان‌نامه‌هایی که مورد بررسی قرار گرفته به شرح زیر می‌باشد:

الف) عنوان پایان‌نامه: بررسی زمان و مکان در اجتهاد.

راهنما: دکتر عبدالله شریف طبرستانی

مشاور: دکتر محمدرضا آیتی

پژوهشگر: آقای ابوالفضل قهاری

رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی

این پایان‌نامه به‌طور کلی شامل هفت فصل می‌باشد، که در فصل اول به بررسی کلیات از جمله به معانی اجتهاد و نیز منابع آن از دیدگاه شیعه و سنی و تاریخچه و اقسام اجتهاد و معانی زمان و مکان اشاره کرده و در فصل دوم به جامعیت و جاودانگی اسلام و مقتضیات زمان و مکان و در فصول بعدی به ترتیب به تاریخچه تطور اجتهاد و نقش زمان و مکان، نقش و تأثیر زمان و مکان در اجتهاد، مصادیق نقش زمان و مکان در بعضی از مسائل فقهی، موانع و عوامل اجتهاد و نقش آفرینی در زمان و مکان و گرد آفات‌پذیری از زمان و مکان بر دامان فقه و اجتهاد پرداخته است.

ب) عنوان: پویایی اجتهاد و فقه و پاسخ به نیازها براساس زمان و مکان

استاد راهنما: دکتر سید حسین سیدی علوی

استاد مشاور: دکتر حسین احمدی

محقق: معصومه عامری ، سال: ۱۳۸۴

دانشگاه آزاد واحد مشهد

این پایان‌نامه در هفت فصل گردآوری شده که به ترتیب به موضوعات زیر اشاره کرده است:

- ۱- کلیات
- ۲- انسان و دین و دیدگاه قرآن و روایات و نظرات دانشمندان اسلامی و متفکران غربی در آن
- ۳- معانی لغوی و اصطلاحی اجتهاد، انواع و ادوار اجتهاد، ضرورت اجتهاد در اسلام و عوامل تکامل و پیشرفت در اجتهاد.
- ۴- ارتباط عرف با موضوع رساله و معنای لغوی آن و نظرات دانشمندان اسلامی در مورد عرف و..
- ۵- تعریف‌های فقه از جنبه‌های مختلف و ادوار فقه شیعه تاریخیچه پویایی فقه شیعه
- ۶- نیازهای انسان از دیدگاه اندیشمندان اسلامی و انواع حکم و...
- ۷- معانی مختلف زمان و مکان و چگونگی تأثیر آن در اجتهاد و...

ج) عنوان کتاب: اسلام و مقتضیات زمان (۱)

چاپ نهم: تابستان ۱۳۷۳

مؤلف: متفکر شهید استاد مرتضی مطهری

این کتاب شامل موارد زیر می‌باشد:

- مقدمه
- علت تغییر مقتضیات زمان‌ها
- دو نوع تغییر در زمان
- جامعه در حال رشد
- افراط و تفریط
- راه میانه
- عقل و راه اعتدال
- خوارج
- عوامل تصفیه تفکر اسلامی
- اخباریگری
- مشروطیت
- شئون پیامبر (ص)
- مقتضیات زمان ۱ و ۲

- تغییرات زمان در تاریخ اسلام
- اجتهاد و تفقه در دین
- قاعده ملازمه
- علی (ع) شخصیت همیشه تابان
- نسبت آداب
- عبادت و پرستش، نیاز ثابت انسان
- بررسی نظریه نسبت عدالت
- مفهوم عدالت ورد نظریه نسبت عدالت
- بررسی نظریه نسبت اخلاق
- مسئله نسخ و خاتمیت
- خاتمیت
- وجدان و مسئله نسبت اخلاق
- جبر زمان و مسئله عدالت

(د) عنوان مقاله: امام خمینی (ره) و فقهت مبتنی بر عنصر زمان و مکان

نویسنده: کاظم قاضی زاده سال: ۱۳۷۴، شماره ۵

مقاله مزبور شامل موارد زیر است:

- مفهوم زمان و مکان
- نقش زمان و مکان در تحول احکام
- نقش زمان و مکان در اجتهاد
- ۱- مکانیزم تأثیرگذاری زمان و مکان در اجتهاد
- ۲- مباحث حکومت اسلامی
- ۳- تحدید مالکیت
- ۴- کیفیت مصرف خمس
- ۵- تقیه خوفی و موارد حرمت آن

- ۶- تقیه مداراتی و احکام آن
- ۷- حکم ماهی اوزن برون وانواع تاس ماهیان
- ۸- حرمت وجواز استفاده از خون ومعامله آن
- ۹- حکم شطرنج
- ۱۰- فروش سلاح به دشمنان دین
- منشأ طرح بیع سلاح به اعدای دین
- الف) موضوع شناسی حکم حکومت فروش سلاح به دشمنان دین
- ب) حکم شناسی در کلام امام(ره)
- ۱۱-مسأله مالکیت استخراج نفت

۱-۲- بخش دوم: مفاهیم

باتوجه به اهمیت زمان و مکان در صحت و بطلان احکام، در ارائه این تحقیق ابتدا به معانی زمان و مکان و عوامل تشکیل دهنده و مؤثر در آنها و معانی حکم و صحت و بطلان اشاره می‌شود تا جایگاه بحث از منظر فقهی بیشتر آشکار گردد.

۱-۲-۱- معنا شناسی زمان

۱-۱-۲-۱- مفهوم زمان از دیدگاه اهل لغت

زمان به (فتح زا) به معنی وقت است، چه کوتاه باشد چه بلند، هنگام، روزگار در فارسی به معنی اجل و مرگ هم گفته شد.

مثال از فردوسی:

چو بشنید رستم گو سرفراز
بدانست کامد زمانش فراز
زمان خواستن، یعنی مهلت خواستن، وقت خواستن آمده است (بهشتی، ۱۳۶۰، ۵۴۳)

۱-۲-۱-۲- مفهوم زمان از دیدگاه فلاسفه

بیشتر فلاسفه، زمان را امری واقعی می‌دانند که عبارت است از مقدار حرکت، ولی برخی از فلاسفه قدیم یونان (مثلاً زنون) حرکت را امری موهوم دانسته‌اند. (کاپلستون، بی تا، ۶۸)
درباره حقیقت زمان نیز اقوال عجیبی نقل شده- که شیخ‌الرئیس در طبیعیات شفاء به آنها اشاره کرده است- ولی گویا حل مسئله زمان از نظر فلاسفه اسلامی- سهل تر از مسئله مکان بوده- زیرا تقریباً همگی بر این قول اتفاق داشته‌اند- که زمان نوعی مقدار و کمیت متصل است- که ویژگی آن قرارناپذیری می‌باشد- و به واسطه حرکت عارض بر اجسام می‌شود.

حال سؤال این است به چه دلیل باید زمان را کمیت حرکت دانست؟ جواب ساده‌ای که به این سؤال داده می‌شود، این است که زمان امری سیال و بی‌قرار است، به گونه‌ای که حتی دو لحظه از آن قابل اجتماع نیست، و ضرورتاً باید یک جزء از آن بگذرد، تا جزء بعدی به وجود آید و چنین کمیتی را تنها می‌توان به چیزی نسبت داد که ذاتاً سیال و بیقرار باشد و آن غیر از حرکت نخواهد بود. (مصباح، سایت نور، ۱۴۲-۱۵۰)